ماهیت حقوقی جنین اهدایی به پدر و مادر نابارور

ندا حکیمی

امروزه تشکیل جنین در آزمایشگاه، انتقال جنین به رحم زن ثالث و اهدای جنین به یاری پیشرفت‌های شگرف علم پزشکی امکان‌پذیر شده و تولد کودک که قسمتی از راه پیدایش خود را در خارج از مسیر طبیعی پیموده است، ترکیب اسپرم با تخمک در خارج از رحم، پرورش آن تا مدت معینی در داخل لوله آزمایش و انتقال آن به رحم زن ثالث، استفاده از جنین‌های اهدایی توسط زوجین نابارور و . . . امری است ممکن و شدنی. این یکی از روش‌های تقریباً متداول باروری در جهان است که راهگشای مشکلی دیرینه در روابط زوجین به نام ناباروری است. از مزیت‌های اهدای جنین می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱- جلوگیری از طلاق‌های ناخواسته و ازدواج‌های مکرر.

۲- راه‌حلی است مناسب برای خانواده‌هایی که دارای کودک ناهنجار و یا دچار مشکلات ژنتیکی هستند.

۳- سازگاری با فرهنگ مردم کشورمان.

۴- ممانعت از خروج ارز از کشور جهت درمان ناباروری.

۵- به علت عدم اطلاع دیگران، فرزند حاصل دچار مشکل نمی‌شود.

البته به کارگیری این روش موجب طرح پرسش‌هایی در عرصه علم حقوق شده و مسائل متعددی را در زمینه حقوق طرفین و نسب طفل به وجود آمده ایجاد کرده است. همانطور که شاهدیم پیچیدگی‌های قانونی و اجتماعی معتنابهی در اثر پیشرفت‌های علمی در امر به‌کارگیری تکنیک‌های جدید باروری به وجود آمده است که مسائلی مثل: «مالکیت جنین‌های بالقوه»، «حقوق والدینی»، «ارث» و «عدم وجود قوانین حمایتی در مورد این کودکان» در زمره مهم‌ترین این مشکلات هستند. در سایر کشورها در خصوص مسائل حقوقی ناشی از به‌کارگیری روش اهدای جنین مقررات به خصوصی که مراحل قانونی را طی کرده باشد به وجود نیامده است. بیشترین تاثیر دانش ژنتیک در محدوده حقوق خانواده و آن هم در رابطه با مقام والدین در مورد طفل به دنیا آمده است که در مقابل اماها و چراهای پی در پی، در بسیاری از نقاط کلیدی با سکوت قانون مواجهیم. از جمله آنها ماده ۳ قانون اهدای جنین است: «وظایف و تکالیف زوجین اهداگیرنده جنین و طفل متولد شده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر وظایف و تکالیف پدر و مادر است.» در رابطه با این ماده یکی از نخستین سئوالاتی که در ذهن متبادر می‌شود این است که آیا تحقق ارث در رابطه فی‌مابین طفل و زن و شوهر خواستار بچه امکان‌پذیر است؟ و از آنجایی که قواعد سنتی، اصرار به الحاق کودک به صاحبان جنین دارد و توجه به ضرورت امر محرمانه بودن اهداکنندگان آنها تکلیف ارث چنین افرادی در آینده چگونه خواهد بود؟ علاوه بر این با توجه به آنچه از اصول و مواد قانونی کشورمان مستفاد می‌شود احتمال اینکه اهداکنندگان در آینده پس از شناسایی اهداگیرندگان قانوناً (به لحاظ قانونی) توانایی درخواست استرداد جنین اهدایی خود در آینده را داشته باشند وجود دارد. همچنین احتمال تکرار تجربیاتی در زمینه کودکان سرراهی در این فرض نیز وجود دارد. بدون اینکه حقوق معنوی زوجین اهداگیرنده را مدنظر قرار دهند و بی‌اعتنا به اینکه پرورش بچه در رحم یک دوره مهم از شکل‌گیری شخصیت طفل است و پیوندهای بیولوژیکی و روانی بین بچه و زنی که او را حمل می‌کند اهمیت ویژه‌ای در پیشرفت بچه در زندگی آینده‌اش در خارج از رحم دارد. با تاکید بر اینکه در شکم داشتن بچه شامل ابعاد جسمانی و استفاده از تمام بدن برای یک دوره طولانی است و با در نظر گرفتن (حاکمیت) شرایط فعلی، زن صرفاً به عنوان دستگاه تولیدمثل تلقی می‌شود و این با شرافت انسانی ناسازگار است. ماهیت حقوقی اهدای جنین را می‌توان تحت اعمال حقوقی همچون اعراض، صلح، هبه، وکالت، اذن و قرارداد خصوصی گنجاند. مثلاً اگر ماهیت حقوقی اهدای جنین را اعراض در نظر بگیریم که یک نوع ایقاع است، در اعراض صاحب حق یا مال می‌تواند با اراده خود از حق خود صرف‌نظر کرده و باعث سقوط و زوال حق شود و با اعراض رابطه شخص و شیء یا مال، قطع شده و مال آزاد می‌شود و در زمره اموال مباح قرار می‌گیرد. با اشاره به اینکه حق انسان بر اسپرم یا گامت جنین بالقوه خود یک حق عینی است و اعراض سبب سقوط این حق عینی است منتهی اسقاط حقی است که زمینه استفاده برای دیگران (به غیر از اعراض کننده) را فراهم و آماده می‌کند. حال اگر ماهیت حقوقی اهدای جنین را در قالب اذن در نظر بگیریم با توجه به تعریف حقوق ایران از اذن: انشای رضایت مقنن یا مالک یا کسی که حتی برای رضایت او اثری قائل شده است به یک یا چند نفر معین یا اشخاص غیرمعین برای انجام دادن یک عمل حقوقی یا تصرف خارجی است. یکی از خصوصیات اذن، قابلیت رجوع آن است بنابراین صاحب گامت می‌تواند هر موقع که بخواهد از اذن خود رجوع نماید. البته اذن‌دهنده تا وقتی می‌تواند از اذن خود برگردد که محلی برای رجوع باقی مانده باشد. در مورد جنین بالقوه، صاحبان جنین می‌توانند اذن استفاده از جنین بدهند که در این مورد اذن تا انتقال جنین به رحم انتقال‌گیرنده باقی است و بعد از انتقال جنین به رحم به علت انجام مورد اذن و یا وجود مانع قانونی (مقررات مربوط به سقط جنین) قابل رجوع نیست. صلح نیز یکی از قالب‌های حقوقی است که اگر اهدای جنین را در این قالب مطرح نماییم با اشاره به اینکه صلح عقدی لازم است بنابراین صاحبان جنین یا صاحب گامت حق رجوع ندارند و نمی‌توانند نظر خود را تغییر دهند. اگر وارد بحث هبه شویم با توجه به ماده ۸۰۳ قانون مدنی: «بعد از قبض نیز واهب می‌تواند با بقاعین موهوبه از هبه رجوع کند مگر در موارد ذیل:

۱- در صورتی که متهب پدر یا مادر یا اولاد واهب باشد.

۲- در صورتی که هبه معوض بوده و عوض هم داده شده باشد.

۳- در صورتی که عین موهوبه از مالکیت متهب خارج شده یا متعلق حق غیرواقع شود خواه قهراً (مثل اینکه متهب به واسطه فلس محجور شود) خواه اختیاراً (مثل عین موهوبه به رهن داده شود.)

۴- در صورتی که در عین موهوبه تغییری حاصل شود.

بنابراین تبدیل اسپرم یا تخمک به جنین بالقوه به لحاظ از بین رفتن عین موهوبه تخمک یا اسپرم به همین ترتیب انتقال جنین بالقوه به رحم در مورد هبه جنین بالقوه به لحاظ تغییرات ناشی از گذراندن مراحل رشد باعث از بین رفتن امکان رجوع واهب می‌شود. اگر اهدای جنین را در قالب عقد وکالت در نظر بگیریم با توجه به اینکه وکالت از عقود جایز است بنابراین هر زمان که اهداکننده خواست می‌تواند عقد را به هم بزند و گامت یا جنین را تحت اختیار خود درآورد. البته این حق رجوع تا وقتی است که امر مورد وکالت انجام نشده و یا متعلق وکالت تلف نشده باشد. با اهدای گامت یا جنین برای زوج نابارور، عمل مورد وکالت توسط موسسه انجام شده است که بدین ترتیب محلی برای رجوع اهداکننده باقی نمی‌ماند اما با این وجود با توجه به نقاط گنگ و مبهمی که در قانون اهدای جنین وجود دارد، سکوت قانونگذار راه برای استرداد چنین کودکانی همچنان باز است. عدم ذکر سقف اهدای جنین عملاً در بسیاری از موارد دست‌اندرکاران این تکنیک را با مشکل مواجه کرده و با توجه به اینکه در قانون هیچ محدودیتی وجود ندارد که زوجی هر چند بار که بخواهند به اهدای جنین بپردازند، این خلأ قانونی جامعه پزشکان را بر آن داشته که از استانداردهای جهانی استفاده کنند (سقف اهدایی استاندارد جهانی سه جنین است) و خود رویه‌ساز این امر خطیر شوند. برای بهبود وضعیت سئوال‌برانگیز تعیین نسب وارث طفل متولد شده در اثر اهدای جنین، نگاهی به نظام‌های حقوقی و نظریات پیشنهادی ضروری است: در قانون فرانسه رابطه نسب بین اهداکنندگان با طفل برقرار نمی‌شود و هیچ‌گونه دعوی نسب علیه دهنده نطفه قابل طرح نیست و در مقابل طفل به درخواست کنندگان ملحق می‌شود و آثار نسب مشروع و طبیعی بر این رابطه مترتب خواهد بود. در قانون انگلیس با توجه به ماده ۲۷ و ۲۸ جنین‌شناسی و تلقیح انسانی مصوب ۱۹۹۰ اهداکننده تخمک (زن صاحب تخمک) در جنین اهدایی هیچ رابطه مادری نسبت به طفل نداشته و در حالت اهدا (تخمک / جنین) مادر حکمی، که جنین را حمل کرده و نهایتاً بچه را به دنیا آورده، مادر قانونی طفل محسوب می‌شود. زنی که بچه را به دنیا می‌آورد مادر قانونی طفل و شوهری که به انجام عمل تولیدمثل مصنوعی رضایت داده است پدر قانونی طفل تلقی می‌شود. در صورتی که شوهر به انجام عمل رضایت نداشته باشد بچه بدون پدر باقی می‌ماند. بعضی از کشورها پیشنهادهایی را در مورد تعیین نسب طفل کرده‌اند مثل طرح پیشنهادی نمایندگان مجلس ایالت جورجیا در سال ۱۹۹۶: «اهداکنندگان جنین بالقوه باید از کلیه حقوق و تکالیف والدینی خود نسبت به کودک به دنیا آمده در نتیجه اهدای گامت یا جنین صرف‌نظر کنند.» راه‌حلی که در حقوق کنونی برای رسیدن به مطلوب متقاضیان به نظر می‌رسد استفاده از ملاک مصلحت و سعادت کودک و حمایت قانونی در این رابطه از کودک است. در کنوانسیون‌های بین‌المللی هم در واقع مصالح و منافع کودکان مبنای جهت‌گیری قانونگذاران و عرف در شناسایی نهادهای حقوقی در رابطه با کودک است. می‌دانیم که سیستم‌های مختلف حقوقی به منظور کمک به فرزندی که از زن شوهردار متولد می‌شود اماره ابوت یا قاعده فراش را وضع کرده‌اند که به موجب آن طفل متولد از زن شوهردار به شوهر ملحق خواهد شد. حال که قواعد سنتی اصرار بر الحاق کودک به صاحبان جنین دارد آیا نمی‌توان با اتکا بر این ملاک (مصلحت طفل) گفت که به منظور حمایت از کودک مزبور تحت شرایط خاصی وی در اختیار زن و مرد متقاضی جنین قرار گرفته و تنها آنان دارای حق و مسئولیت نسبت به او بوده و صاحبان جنین اهدایی که انگیزه‌ای در تولد و نگهداری او ندارند هیچ مسئولیت و حقی نسبت به او نداشته باشند. راه‌حل دیگر پیش رو این است قانون می‌تواند دخالت کرده و با عدم تبعیت از عرف جعل نسب کند و به حکم قانون رابطه پدری یا مادری ایجاد کند. با بررسی نظر اساتید نیز می‌توان به همین نتیجه رسید مثلاً دکتر صفایی معتقد است در مورد تولید مثل مصنوعی با نطفه شخص ثالث که این شخص معمولاً ناشناخته است و نمی‌خواهد صاحب فرزند شود، قواعد سنتی حقوق، بچه را به صاحب نطفه ملحق می‌کند. در حالی که مطلوب، الحاق طفل به زن و مرد عقیمی است که می‌خواهند بچه‌دار شوند. در مورد حقوق ارثیه و اینکه از چه زمانی محقق می‌شود نیز می‌توان اشاره‌ای به رای پژوهش ایالت کالیفرنیا ۱۹۹۸ داشت، در مورد اینکه ارتباط والدین بین طفل و زن و شوهر خواستار بچه (والدین متقاضی) از زمانی احراز می‌شود که مراحل درمانی پزشکی جهت باروری مصنوعی برای ایجاد بچه با رضایت والدین متقاضی یا حکمی شروع شده است. در ایالت کالیفرنیا حقوق ارثیه در مورد بچه‌های معمولی از لحظه لقاح و باروری محقق می‌شود در حالی که دادگاه ابتدای شروع تحقق ارث را هنگام رضایت والدین متقاضی به انجام مراحل پزشکی مربوط به تلقیح مصنوعی دانسته است.

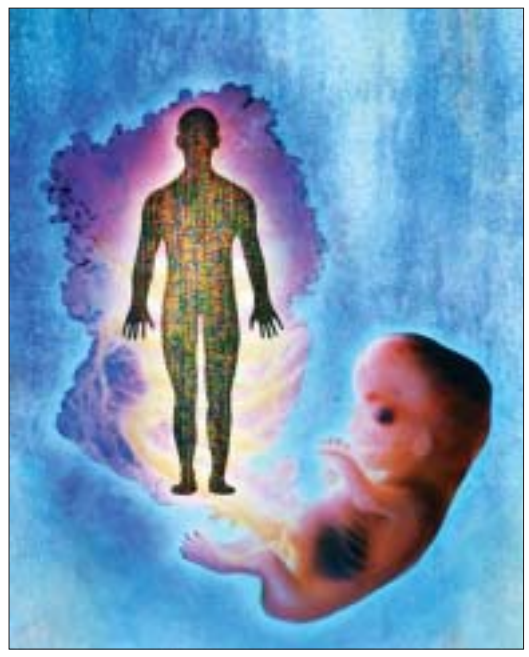

وکیل شرق

با این SMS تبلیغاتی چه کنیم؟!

سعید دهقان

■ مهران- الف از تهران: اخیراً از طریق SMS، پیام‌های تبلیغاتی فراوانی از طرف مراکز و نهادهای دولتی و خصوصی به تلفن همراه شهروندان ارسال می‌شود که آنها ناخواسته، مجبور به دیدن آن هستند. سئوال من این است که اگر کسی نخواهد چنین پیام‌هایی را دریافت کند، باید چه کاری انجام دهد؟

وکیل شرق: در حال حاضر، کیفیت برخورد شهروندان با این شیوه استفاده از تکنولوژی ارتباطی، دوگونه است؛ عده‌ای از این شیوه به دلیل نوع کارشان استقبال کرده و یا به هر دلیل مخالفتی ندارند و عده‌ای دیگر، این شیوه از تبلیغات نابهنگام را همچون خروس بی‌محل ارزیابی کرده و به دلیل ورود ناگهانی به حریم خصوصی‌شان و برهم خوردن آرامش، با آن مخالفت می‌کنند. مشکل دسته دوم هستند که نسبت به استفاده اینچنینی از تکنولوژی ارتباطی انتقاد داشته و آن را «سیاه» می‌بینند که می‌توانند با مراجعه به اداره مخابرات یا مرکز مشترکین تلفن همراه، قطع کامل ارسال این پیام‌ها به آن شماره خاص را از مخابرات بخواهند، خیلی زود اقدام می‌شود! اما با توجه به پاره‌ای از شرایط، تصور می‌کنم می‌توان برخورد «خاکستری» نیز با این شیوه داشت؛ اگر این امکان برای همان شهروند مخالف فراهم شود که بتواند با REPLY (پاسخ دادن) به همان SMS تبلیغی و جواب یک کلمه‌ای منفی (NO) دیگر شاهد تبلیغ آن نهاد یا شرکت خاص نباشد، در آن صورت نیازی نیست که با قطع کامل این امکان، از دیگر پیام‌های ضروری- که شاید مورد نیازش باشد- محروم شود. این طور نیست؟

آزادی مشروط زندانی

■ علی - ب: یک زندانی در چه صورتی به صورت مشروط آزاد می‌شود؟ آیا حتماً خودش باید درخواست آزادی مشروط بکند؟

وکیل شرق: صدور حکم آزادی مشروط نیازی به درخواست خود زندانی ندارد؛ دادگاه صادرکننده دادنامه محکومیت قطعی می‌تواند در صورت وجود شرایطی، چنین حکمی را صادر کند، البته این کار منوط به پیشنهاد سازمان زندان‌ها و تایید دادستان یا دادیار ناظر است. شرط اصلی صدور چنین حکمی این است که زندانی برای بار اول به علت ارتکاب جرمی به مجازات حبس محکوم شده و نصف مجازاتش را هم سپری کرده باشد. در این صورت قاضی مربوطه با لحاظ سایر شرایط، نظیر حسن اخلاق زندانی در مدت حبس، پیش‌بینی اینکه پس از آزادی دیگر مرتکب جرمی نمی‌شود و یا توانایی پرداخت ضرر و زیان وارده به مدعی خصوصی، حکم به آزادی مشروط وی می‌دهد.

تصحیح و پوزش

در مطلب مورخ ۸۵/۴/۱۷ این ستون تحت عنوان «کار و دستمزد بدون قرارداد» سطر چهارم، بدین شرح تصحیح می‌شود: «نداشتن قرارداد کار کتبی مانع از حقانیت شما در مطالبه حقوق قانونی در هیات تشخیص و سپس هیات حل اختلاف اداره کار نیست.»

vakilroaya@gmail.com

خبرها

تشکیل شبکه وکلای داوطلب

شرق: شبکه وکلای داوطلب با همکاری تعدادی از وکلای دادگستری تهران و مراکز چند استان تشکیل شد. به گفته یکی از موسسان این شبکه، وکلای داوطلب برای دفاع از حقوق زنانی که متهم به ارتکاب جرایم مهم از جمله قتل هستند و یا در معرض مجازات‌های سنگین قرار دارند تشکیل شده است. وی با اشاره به ضرورت حمایت حقوقی و قضایی دوچندان از زنان به لحاظ آسیب‌پذیری بیشتر آنها در برابر خشونت‌های اجتماعی و خانوادگی تبعیض‌های ناروا و گاه غیرقانونی را از جمله دلایل حمایت ویژه از زنان نیازمند خدمات حقوقی دانست. این وکیل دادگستری تاکید کرد تاکنون بیش از ۴۰ نفر از وکلای زن و مرد در سراسر کشور آمادگی خود را برای همکاری با شبکه وکلای داوطلب و پذیرش وکالت زنانی که به عنوان قربانی جرم یا اتهام شناسایی و معرفی می‌شوند اعلام کرده‌اند. این عضو شبکه وکلای داوطلب از ارائه خدمات مشاوره حقوقی و طرح دعوی از طرف این زنان خبر داد.

انتشار راهنمای مراجعان دادگستری

ایسنا: برای ارتقای دانش حقوق شهروندان و تسهیل دادرسی، کارت‌هایی به‌عنوان راهنمای حقوق مراجعان به دادگستری تهیه و از طریق دفاتر ارشاد و معاضدت قضایی در اختیار ارباب رجوع قرار گرفت. این کارت‌ها در شش رنگ و با موضوعات دعاوی مدنی، کیفری، امور حسبی، خانواده، تجدیدنظر و معرفی ظرفیت‌های شوراهای حل اختلاف تهیه و براساس عنوان هر دعوی برمبنای حروف الفبا، کدگذاری شده است. همچنین معاونت آموزش، اقدام به طراحی و نصب ۸۰ پانل اطلاع‌رسانی و آموزش در حوزه‌های مختلف حقوق شهروندی و معرفی ظرفیت‌های جدید خدماتی در دفاتر ارشاد و معاضدت قضایی کرد. پانل‌های مذکور از تاریخ ۱۶ خرداد در نقاط پرتردد تهران نصب و مقرر شد جهت بهره‌برداری مشابه به دادگستری‌های سراسر کشور نیز ارسال شود.

ثبت‌نام آزمون وکالت در مردادماه

ایسنا: رئیس هیات‌مدیره کانون وکلای خراسان گفت: «آگهی ثبت‌نام آزمون وکالت اواسط مردادماه منتشر می‌شود.» مهدی عامری درباره اعضای کمیسیونی که در مورد تعداد مورد نیاز وکلا تصمیم می‌گیرند، گفت: طبق تبصره ماده یک قانون کیفیت اخذ پروانه، این کمیسیون مرکب از رئیس دادگستری محل، رئیس دادگاه انقلاب محل و رئیس کانون وکلا است که این سه نفر در هر استان با توجه به نیاز منطقه و ظرفیت کانون، تعداد مورد نظر را مشخص می‌کنند. وی درخصوص تفاوت برگزاری آزمون این دوره با سال‌های گذشته گفت: در سال‌های گذشته به دانشجویان ترم آخر اجازه داده می‌شد در این آزمون شرکت کنند، اما به دلیل مشکلاتی که پیش آمد امسال داوطلبان برای شرکت در آزمون حتماً باید فارغ‌التحصیل باشند و همچنین وضعیت نظام وظیفه آنان از نظر پایان خدمت و معافیت کاملاً روشن باشد. وی افزود: داوطلبان باید هنگام ثبت‌نام، اصل دانشنامه یا گواهی موقت مبنی بر اتمام دوران تحصیل را ارائه دهند.